

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ВАЛЕСЯН СЕРГІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 32:001:891.3]:316.323.6(43.3)

**ІСТОРИЧНИЙ КАПІТАЛІЗМ ТА СУЧASNІЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІМІР**

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Xарків – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: кандидат філософських наук, доцент
Крисенко Олексій Володимирович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
доцент кафедри політології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Перегуда Євген Вікторович
Київський національний університет
будівництва і архітектури,
завідувач кафедри політичних наук і права;

доктор політичних наук, професор
Пояркова Тетяна Костянтинівна
Національна академія державного управління при
Президентові України,
професор кафедри парламентаризму та політичного
менеджменту

Захист відбудеться 14 травня 2021 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 64.051.22 у Харківському національному університеті імені В.Н.
Каразіна за адресою: м. Харків, 61022, майдан Свободи, 6, аудиторія № 2-43.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: м. Харків, 61022,
майдан Свободи, 4.
Автореферат розіслано 14.04 2021 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Вячеслав ЦЕЛУЙКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема глобальних соціально-економічних трансформацій – одна з найважливіших у контексті кризи сучасних міжнародних відносин, загострення міждержавної конкуренції та посилення глобального рівня насилия. Концепція довгих історичних циклів та історичних систем як нерівноважних структур дозволяє вивчати траекторію розвитку системи міжнародних відносин крізь призму розвитку капіталістичної системи та тлумачити сучасну кризу міжнародних політичних та економічних відносин. Теорія світ-системного аналізу виходить з того, що структура міжнародних відносин та міждержавної конкуренції вибудовувалась на ґрунті трансдеревавної системи матеріального обміну, яка існувала та змінювалася впродовж останніх п'ятисот років. Ця методологія є найважливішим інструментом у розумінні причин глобальної нерівності та пояснює принципи, завдяки яким держави розподіляються в ієархії світового обміну. Модель центру-периферії виявляє амплітуду можливостей кожної держави відповідно до її географічного положення у світ-системі та пояснює витоки недорозвиненості периферійних держав.

Розуміння міжнародних відносин відповідно до принципу залежного розвитку важливо для осмислення причин соціально-економічної відсталості пострадянських країн у ХХІ столітті.

На сьогодні більшість політичних та економічних процесів у державі напряму пов’язані з більш глобальними трендами у світі та посиленням міждержавної конкуренції за більш вигідне становище у світ-системній ієархії. Звернення уваги на посилення тенденції до лібералізації та активізації інкорпорації України у світову систему розподілу праці, вбудовування в світ-систему на правах аграрної периферійної зони, видається важливим для дослідження можливостей та наслідків такої трансформації відносно змін у політиці державного управління та структурі політичної еліти держави. Глобальна турбулентність, криза неоліберальної теорії глобалізації, торговельні війни та загроза перетворення локальних конфліктів у більш глобальні війни, ставлять питання щодо фундаментальних трансформацій у міждержавній системі відносин та можливої ліквідації капіталістичної системи у найближчому майбутньому. Особливий інтерес викликає механізм глобальної трансформації та шляхи подолання світової нерівності та недорозвинутості периферійних держав.

Вищезазначене зумовлює актуальність обраної теми, адже дослідження та аналіз досвіду подолання та виходу з міжнародних та структурних криз у світ-системі протягом останніх п'ятисот років сприяє формуванню наукового розуміння принципів, напрямів і методів вивчення місця України у системі міждержавних відносин, а також пришвидшує вироблення стратегій для більш ефективної державної політики, що дасть можливість повною мірою реалізувати потенціал України у ХХІ столітті.

Зв’язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційну роботу виконано в межах науково-дослідницької теми кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Реформування

політичної системи України у глобальній та порівняльній перспективі» (№ 0119U102298).

Мета і завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є виявлення особливостей та причин загострення міждержавної конкуренції за гегемонію, функціонування світ-системи в контексті глобальної політичної та економічної кризи та місця України у новому світовому порядку ХХІ століття. Відповідно до поставленої мети роботи були визначені такі завдання:

- 1) здійснити аналіз теоретичної бази світ-системного аналізу в контексті теорії глобалізації й дослідити місце і роль історичного капіталізму у встановленні європейської міждержавної системи Нового Часу;
- 2) дослідити передумови структурної кризи світ-системи та визначення ролі еліт у глобальних політичних трансформаціях;
- 3) проаналізувати передумови розвитку нового світового порядку у разі ліквідації капіталістичної світ-системи у ХХІ столітті;
- 4) здійснити комплексний аналіз альтернативних моделей глобалізації в контексті відходу від концепції подієвої історії;
- 5) визначити та проаналізувати причинно-наслідковий зв'язок між флюктуаціями у системі накопичення капіталу та загостреннями міждержавної боротьби у світ-системі;
- 6) сформулювати можливості та стратегії для сучасної України в рамках загострення міждержавної боротьби за новий світовий порядок.

Об'єктом дослідження є п'ятисотрічна історія розвитку світ-системи Модерну.

Предметом дослідження є світ-система у період загострення міждержавної боротьби за гегемонію та структурної кризи накопичення капіталу.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є комплекс історичних і теоретичних методів у сфері дослідження історії капіталізму та її вплив на формат державотворення на початку епохи модерну, методики конкретних порівняльних політологічних і соціологічних досліджень у сфері історії міжнародних відносин. Положення дисертації базуються на таких методологічних підходах та методах, як:

- 1) системний аналіз – для визначення організації взаємозв'язків у процесі обміну, політичної конкуренції між державами;
- 2) структурно-функціональний метод – для дослідження структури виробництва та його впливу на процес державотворення, аналізу їх внутрішньої організації;
- 3) компаративний аналіз соціальних трансформацій – для дослідження структурних трансформацій у світ-системі на різних етапах її розвитку;
- 4) інституційний аналіз – для вивчення державних інститутів в умовах загострення міждержавної конкуренції;
- 5) історико-генетичний метод – для розкриття сутності феномена капіталістичних відносин відносно політичних трансформацій Нового Часу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у співвіднесені політичних трансформацій епохи зародження капіталістичної світ-системи, початку епохи абсолютських держав та буржуазних революцій з кризою світ-системи у ХХІ столітті та її потенційної трансформації у найближчому майбутньому.

Наукова новизна отриманих результатів конкретизується у таких положеннях:

- здійснено комплексний аналіз інкорпорації території України за часів її перебування у складі Річі Посполитої, Польщі, Російської Імперії, СРСР та сучасної незалежної України у європейську світ-економіку. Зокрема виявлено причини та витоки критичного рівня закріпачення та експлуатації населення, сутність та необхідність утворення радянської централізованої воєнно-бюрократичної моделі держави крізь призму світ-системного аналізу;
- проаналізовано глобальні політичні трансформації з точки зору трансформації глобальної еліти у рамках загострення кризи неоліберального проекту міжнародних відносин, автоматизації виробництва та можливої ліквідації капіталістичної світ-системи та політичної гегемонії;
- запропоновано прогноз щодо майбутнього проекту міждержавних відносин, трансформації способу виробництва, утворення нових наддержавних інститутів управління та систем громадського самоврядування.

Удосконалено:

- існуючі напрацювання щодо історичного місця та функціонування східноєвропейських країн у світ-системі;
- модель міждержавної конкуренції за гегемонію та державних трансформацій у відношенні до структурних змін у світ-системі.

Дістало подальшого розвитку:

- теоретичне обґрунтування доцільності вивчення місця України в контексті трансформацій у світ-системі;
- аналіз концепту трансформації та переходу від радянської централізованої системи до системи національних держав європейського типу;
- визначення ролі партійної номенклатури у процесі ліквідації СРСР та утворення незалежної України;
- дослідження політичного та економічного становища України в контексті пострадянської інкорпорації у світ-систему та виникнення специфічних політичних еліт у рамках східноєвропейського периферійного капіталізму.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Основні положення та висновки, розроблені рекомендації щодо імплементації результатів дослідження в процес реформування державного управління в Україні можуть бути використані в роботі аналітичних центрів та державних структур. Розробки дисертації можуть бути використані з метою вдосконалення програмних аспектів політичної стабілізації у напрямку адаптації до викликів епохи глобальних трансформацій, стимуляції стабілізаційних процесів в українському суспільстві. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки наукових праць, навчальних посібників і спецкурсів у галузі політичної науки.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що представлений в дисертації наукові результати, отримані автором самостійно. Автору належить постановка завдань і розробка теоретичних та методологічних аспектів визначеної проблеми. Ідеї та положення, висновки розроблені автором на базі вивчення широкого й водночас репрезентативного кола оригінальних зарубіжних і вітчизняних джерел з окресленої проблематики. На ідеї та результати інших авторів є відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації були представлені на теоретико-методологічних семінарах кафедри та конференціях всеукраїнського рівня: на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Європейські цінності та практики у політико-правовому дискурсі» (XXXI Харківські політологічні читання) (Харків, 2018); на II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної науки» (Київ, 2019).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 5 наукових працях у фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у зарубіжному виданні та 2 тезах доповідей Всеукраїнських конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, два з яких містять по три підрозділи, один – 2 підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків Загальний обсяг роботи становить 180 сторінок, з них основного тексту – 150 сторінок, список використаних джерел містить 157 найменування – 13 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано ступінь її наукової розробки, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічні засади, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їхню апробацію.

У першому розділі «**Методологія світ-системного аналізу: проблема історичного пізнання**» проаналізовано досягнення світ-системного аналізу та історичної соціології у розробці теорій глобалізації, генези держав та капіталістичних відносин. Розкрито значення внеску веберіанства та марксизму у створення світ-системного аналізу. Визначено ступінь значущості принципів залежного розвитку, периферізації та ієрархізації держав в історії раннього Модерну для сучасної політичної науки.

У **підрозділі 1.1. «Синтез веберіанства та марксизму в контексті вивчення генезису капіталізму»** схарактеризовано здобутки теорій М. Вебера та К. Маркса у проблемі вивчення історичних трансформацій, причин виникнення перших капіталістичних відносин. Саме через історичну перспективу та розуміння деякого процесу в його історичному розвитку дає нам розуміння сучасних структур і протиріч, в яких розгортається сучасна політична боротьба на будь-якому рівні. Р. Коллінз саме в глобальній історії вбачає саму основу та можливість дослідження соціальних структур. З точки зору світ-системного аналізу, капіталізм домодернової епохи являв собою нелегітимну культуру у всіх регіонах світу, капіталістичні групи просто не могли одномоментно стати сильнішими або більш легітимними в очах

більшості населення. З точки зору світ-системного підходу, вирішальним фактором у посиленні ролі капіталістичних інститутів виявилася не ступінь їхньої сили, а сила соціальної опозиції капіталізму в особі феодальних економічних інститутів, яка несподівано ослабла через ряд економічних і соціальних причин.

Валлерстайн ставить акцент на процесі стагнації трьох фундаментальних інститутів феодалізму: сеньйоральна влада, держава, церква. Різкий демографічний спад, пов'язаний з епідемією чуми призвів до того, що доходи феодальних класів впали, торгівля скоротилася, кріпосна залежність як інститут місцями вироджувалася, а місцями і зовсім зникла. Селяни отримали можливість вимагати від великих землевласників кращих економічних умов. У кінцевому підсумку влада і привілеї феодалів значно звузилися. Держави в свою чергу занепадали, як через зниження власних доходів, так і тому, що феодали переключилися один на одного в прагненні врятувати свої володіння за «важких часів». В результаті ослаблення власного економічного становища і загальної кризи, політична еліта та католицька церква опинилася під ударами зсередини. Валлерстайн так відповідає на питання, чому колишня система не могла більше пристосуватися до виконання практичних дій за власними правилами. Так сталося внаслідок колапсу трьох ключових інститутів, на яких трималася феодальна система: сеньйоральної влади, держави, церкви.

Питання методологічних першопричин, ні в марксистському підході, ні в веберіанському, не вичерпуються вибором між двома полярностями. Є матеріальне виробництво та накопичення результатів праці, не тільки матеріальної, які будуть успадковані наступними поколіннями. Але такого роду еволюційний аргумент потребуватиме деякого коригування, оскільки прийнявши за основу процес накопичення трудових благ, не буде отримана відповідь на питання: чому, наприклад, у такому разі лідерами глобалізації та капіталістичного виробництва не стали давні культури Сходу, які за багато століть до підйому Західної Європи мали значні матеріальні та культурні здобутки? Ф. Бродель вказує на політичний фактор, завдяки якому якого еліти Сходу не змогла довгостроково накопичувати капітал. Цей фактор – команда система Імператорського Китаю, в якій панівне становище займали елітні чиновники-мандарини. В більшості ситуацій, будь-яке бажання отримати надприбуток одразу припиняється з боку бюрократичного апарату.

У *підрозділі 1.2. «Принцип географічної залежності та витоки історичної недорозвиненості держав»* проаналізовано концепцію залежного розвитку держав раннього Модерну, як альтернативу марксистським, веберіанським та ліберальним концепціям глобального розвитку та модернізації держав. В основі сучасних неоліберальних відносин лежить теорія порівняльних відносин переваг, яка була розроблена Д.Рікардо. Е. Райнерт вказує на те, що теорія порівняльних відносин переваг веде за собою великий історичний шлейф з економічних поразок держав, які прийняли правила вільної торгівлі з більш розвиненим торговим партнером. Поняття відсталості неможливо розуміти без історичного виміру. Не можна посилатися виключно на невірні економічні рецепти, економічна відсталість не може бути пояснена без ретроспективного погляду досить довгого руху назад у часі. Ф. Бродель аналізує історичну траєкторію Франції та доходить висновку, що сукупний ефект від всіх воєнних і політичних невдач упродовж XVIII і XIX століть

спричинив відставання у суперництві з Англією та виключення Франції з ядра світ-економіки. Будь-яка світ-економіка або просто деяка система економічних зв'язків у контексті певної географічної локації є поєднанням більш дрібних економічних зон, які мають у цій системі свої виробничі функції. Можна виділити три базових ареали, які відрізняються відповідно до місця в системі розподілу праці: вузький центр, напівпериферія та найбільш широкі зовнішні окраїни з найпримітивнішим рівнем виробництва. Одна зона від іншої відрізняється характером культури, техніки та, що найголовніше, політичного порядку. проблема експансії капіталу та структурна дихотомія між центром та периферією є центральною для аналізу історичного капіталізму. Необхідність мінімізації витрат та максимізації прибутку диктує капіталу переходити на ринки країн або економік, де ціна робочої сили, податки та політична кон'юнктура сприяє більшому накопиченню прибутку. З самого початку існування більш-менш стійкої структури накопичення капіталу з'являються тенденції до розподілу праці. Наприклад, очевидним стає більш чітке розділення між містом та сільською місцевістю в епоху Середньовіччя, де сільська місцевість виступає головним постачальником сільськогосподарської продукції на ринки міста. Місто, своєю чергою постачає в село товари та послуги з більшою додатковою вартістю. Маркс зауважував, що з початком відділення міста від села починається перехід суспільства від варварства до цивілізації, від племінного устрою до першої державності. Важливо підкреслити, що трасекторія розвитку історичного капіталізму має не тільки циклічний характер, з часом зона його діяльності географічно постійно зростала. Зміна точки зору на одиницю дослідження в світ-системному-аналізі (не суспільство, а світ-система) в сукупності з довгостроковим історичним підходом змінює картину історичного глобального розвитку. Історико-соціологічні дослідження світ-системного аналізу демонструють, що система матеріального обміну з самого початку була транснаціональною соціальною цілісністю, яка охоплювала в XVI ст. простір Європи і Латинської Америки, а з другої половини XIX ст. – ставала глобальною капіталістичною системою, перетворившись з автономного світу в історичну систему всього світу

Принцип географічного розподілу праці вперше був сформульований німецьким істориком І. Тюненом. Він висунув ідею залежності моделі сільського виробництва від відстані до міського центру. Таким чином, центр і сільська місцевість вибудовують абстрактне відношення географічної залежності. Доведено, що будь-яка світ-економіка або просто деяка система економічних зв'язків у контексті певної географічної локації є поєднанням воєдино різних, більш дрібних, економічних зон, які виконують у цій системі свої виробничі функції.

У *підрозділі 1.3. «Генеза європейських держав: діалектика між капіталом і територією у світ-системі»* стверджується, що перехід від роздроблених феодальних структур до системи європейських абсолютистських держав визначався синтезом логіки територіалізму і капіталізму. Синтез територіалізму і капіталізму змусив абсолютні монархії Європи проводити політику меркантилізму у XVIII ст. Концепція європейського меркантилізму складалася з трьох базових компонентів: поселенський колоніалізм, капіталістичне рабство і економічний націоналізм. Всі три складові відігравали важливу роль у реорганізації світового політичного простору, але поселенський колоніалізм мав найбільш важливі наслідки. Британські

правителі багато в чому спиралися на приватну ініціативу своїх підданих в ослабленні переваг тих, хто розпочав заморські експансії раніше них.

Ні торгівлю, ні грошово-кредитну політику сучасних держав неможливо зрозуміти без цього своєрідного політичного суперництва між європейськими державами протягом останніх п'яти століть. Можна виділити деяку закономірність та послідовність у контексті міждержавного суперництва за кредитний ресурс. Кожна італійська місто-держава, як було вказано вище, з часом починала спеціалізуватися на державних кредитах, оскільки такі інвестиції мали відносно надійний прибуток. Ф. Бродель вказує на те, що до часу відходу Генуї від торгових операцій з Левантом, генуезькі негоціанти змогли накопичити такі обсяги монети, що єдиним способом хоч якось відносно безпечно отримувати прибуток – це давати гроші в кредит іншим державам. Абсолютні монархії Європи проводили політику меркантилізму у XVIII ст. Концепція європейського меркантилізму складалася з трьох базових компонентів: поселенський колоніалізм, капіталістичне рабство і економічний націоналізм. На думку Д. Аріггі, союз територіалізму та капіталізму обрав найбільш вигідну комбінацію, згідно з якою, кошти, виведені з колоніальних територій, швидко ставали частиною капіталістичного обороту. У випадках з європейськими абсолютистськими монархіями розвиток територіального ринку проходив через побудову внутрішнього національного ринку, який робив економіці держави більш автономною, саме такою, яка необхідна для повної автономності та економічної незалежності держави.

У другому розділі «Альтернативний погляд на сутність та причини політичних трансформацій: критика концепцій буржуазних революцій» розглянута світ-системна інтерпретація історичних трансформацій та роль революцій у розвитку світ-системи Модерну. У рамках світ-системної інтерпретації історії історична подія має мінімальне значення порівняно з більш фундаментальними трендами та структурами світ-системи. Французька Революція не мала того великого значення, яке її надавали ліберальні (вигівські) або марксистські інтерпретації історії. Велика історична подія лише підводить підсумок більш глибинним та масштабним процесам, які цій події передували. Масштабність подій далеко не означає її позитивності для сучасників або близьких нащадків. Більш того, соціальні революції та їхні наслідки не мають прямого відношення до процвітання або занепаду держави.

У підрозділі 2.1 «Війна та обмін: моделі формування держав у контексті географічного положення у світ-системі» розглянуто головні причини та стимули, які сформували систему європейських абсолютистських національних держав. Держава в концепції І. Валлерстайна – це плацдарм та головний інструмент для відстоювання інтересів національної буржуазії та важливий фактор більш ефективного процесу накопичення. Тому коли мова заходить про міждержавну конкуренцію, слід вказувати на те, що конкуренція відбувається не між державами як такими, а між елітою в рамках однієї держави та елітою в рамках іншої держави. Світ-системний аналіз відстоює думку про те, що саме конкуренція за більш вигідні позиції в ієархії світ-системи, ексклюзивний доступ до користування мобільним міжнародним капіталом, стимулюють міждержавну конкуренцію до ще більш жорсткого силового протистояння. З іншого боку, сама внутрішня структура

національних буржуазних еліт держав націлена на розширення та експансію своєї діяльності за межі національних держав. Т. Скочпол та Ч. Тіллі вказують на більш незалежну роль національних держав, які у багатьох випадках навіть протиставляють себе панівному класу та мають змогу проводити політику, що не має ніякого відношення до волі буржуазного чи будь-якого іншого класів. Таким чином, світ-систему та національні держави слід розглядати в контексті взаємопроникнення один в одного. Так само як капіталістичний економічний розвиток форсували трансформації держав і міжнародної системи, так і останні, в свою чергу, вплинули на перебіг і форми нагромадження капіталу всередині держав та в масштабі всієї світ-системи. Модель геополітичної конкуренції базується на веберівському положенні про відмінності феодальної олігополії та монополії на засоби насильства у Новий Час. Зв'язок між міжнародним суперництвом, військовою раціоналізацією і формуванням держав був сформульований у вигляді узагальненого законоподібного ствердження Семуелем Файнером в його моделі «циклу експлуатації-примусу» і Чарлзом Тіллі в моделі «виробництва війни і виробництва держави». Не тільки соціальні революції траплялися у сучасних країнах, що посідають далеко не перші місця у міжнародному рейтингу, але такого роду докорінні трансформації переживали і країни, які брали участь у боротьбі за гегемонію, на кшталт Франції, Німеччини або Росії. Ці три країни об'єднували поразки у військових та геополітичних змаганнях. Військова відсталість або політична залежність вирішальним чином впливала на виникнення та перебіг соціальних революцій. Хоча нерівний економічний розвиток завжди був присутній на задньому плані, події всередині міжнародної системи як такої безпосередньо сприяли майже всім революційним спалахам у певних державах. Сприяючи підриву існуючих політичних влад і державного контролю, ці події тим самим відкривали шлях фундаментальним конфліктам і структурним трансформаціям. Більш того, баланс військових сил і конфлікти на міжнародній арені забезпечували простір для маневру, необхідний для політичної консолідації соціальних революцій.

У *підрозділі 2.2 «Конкуренція в центрі та на периферії світ-системи: революційні трансформації в контексті боротьби за гегемонію»* проаналізовано місце держави у світ-системі, яке визначається відповідно до того, в якому відношенні знаходиться виробник товару до державних структур. Доведено, що саме союз капіталу та репресивної державної машини може претендувати на те, щоб проводити успішну боротьбу за гегемонію у світ-системі. Цим зумовлюється необхідність вибудування сучасних державних інститутів, які гарантують власникам капіталу не тільки гарантії безпеки власності чи реалізації накопичення, але й прямої можливості впливати на політику держави через інститути представницької влади. На думку І. Валлерстайна, у капіталістичній світі-економіці власники-виробники вимагають від держави забезпечення переваг на світових ринках або зберігати ці переваги шляхом обмеження або розширення «свободи» цього ринку. Крім того, власники-виробники мають інтерес до того, щоб держава допомагала їм отримати більшу частку додаткового продукту, ніж вони могли б зробити це в іншому випадку – знову ж таки, за ціну меншу, ніж виникає в результаті зростання доходу, і настільки ж безвідносно до того, чи є тут роль держави активною чи пасивною. Відповідно, для власника-виробника сильна

держава – це не обов'язково така держава, яка має найбільш широкий апарат або максимально деспотично здійснює процеси прийняття рішень. І. Валлерстайн аналізує XVII століття як епоху економічного «стиснення» кондратьєвської фази Б та посилення міждержавної конкуренції. Згідно з положенням щодо циклічності капіталістичної експансії, Валлерстайн подібне стиснення вбудовує в єдиний процес світ-системної експансії, тимчасова стагнація якої призвела до посилення міждержавної конкуренції в країнах капіталістичного ядра та появи більш радикальних проявів економічного та політичного націоналізму. В будь-якому випадку стагнація європейської світ-економіки означає структурне зниження цін на світових ринках та, як наслідок, загострення боротьби між політичними та економічними елітами за додаткову вартість. Якщо меркантилізм Нового часу – це ознака потужної держави та наявності національної буржуазії, яка користуються можливостями цієї держави в капіталістичному ядрі, то в периферійних зонах таке зменшення прибутків призводить до тотального суспільного хаосу. Без розуміння глобальних тенденцій у світ-економіці неможливо пояснити необхідність політики меркантилізму у країнах ядра, який був центральним засобом захисту еліт від тотальної стагнації на світових ринках. Меркантилістська політика відносилася до усіх сфер, у яких держава могла сприяти більш оптимальному накопиченню капіталу. Валлерстайн вказує на необхідність державного втручання у процес добутку дорогоцінних металів, наявність яких стимулювала та прискорювала економічне зростання національних економік. У разі переходу від фази стагнації до нової фази капіталістичної експансії статус держави має властивість змінюватися залежно від глобальної ринкової кон'юнктури. У цьому контексті необхідно вказати на важливість розуміння розвитку світ-системи, не як лінійного процесу, а процесу, в якому має місце маятникової чергування протилежних принципів взаємодії держави та капіталу. Анрі Пірен відзначав регулярність чергування стадій економічної свободи і економічного регулювання. Вільна експансія мобільної торгівлі поступалася місцем духу регулювання, характерному для міської економіки, який, в свою чергу, змінився індивідуалістичною пристрастю епохи Відродження. Вона досягла свого піку в другій половині XVI століття, коли маятник ще раз хитнувся в протилежному напрямку.

У *підрозділі 2.3. «Мобілізація та децентралізація держав на периферії: Россія vs Польща»* проаналізовано, яким чином положення у світ-системі є одним з вирішальних факторів формування політичного вектору цілих країн на багато століть вперед. Територія, яка в одному столітті є зовнішньою сфорою, в наступному часто стає периферією або напівпериферією. Відзначено, що технологічні та логістичні можливості капіталістичних країн у багатьох випадках вибудовували модель політичного лідерства у регіонах, які не були включені у капіталістичну систему. Ф. Бродель вказує на Східну Європу, як найбільш показовий приклад трансферів держав у системі капіталістичної світ-економіки, яка в контексті «довгого» XVI століття мала дуже полярні політичні проекти порівняно з абсолютистськими монархіями Франції або Англії. Одним із наочних прикладів того, які політичні флуктуації породжують периферію та прилегла до європейської світ-економіки зовнішня зона, є Росія та Польща, які мали у «довгому» XVI столітті дуже схожу структуру сільськогосподарського виробництва та географічне

положення, але завдяки різному положенню відносно європейської світ-економіки, ці дві історичні зони взяли курс на кардинально різні історичні траєкторії. Найбільш показовим прикладом трансферів держав у системі капіталістичної світ-економіки є Східна Європа, яка в контексті «довгого» XVI століття має дуже полярні політичні проекти порівняно з абсолютистськими монархіями Франції або Англії. Одним із наочних прикладів того, які політичні флюктуації породжують периферія та прилягаюча до європейської світ-економіки зовнішня зона, є Росія та Польща, які мали у «довгому» XVI столітті дуже схожу структуру сільськогосподарського виробництва та географічне положення, але завдяки різному положенню відносно європейської світ-економіки, ці дві історичні зони взяли курс на кардинально різні історичні траєкторії. Якщо для Західної Європи XVI століття було періодом концентрації влади у руках королівського двору, то для периферійної зони Східної Європи воно, навпаки, стало епохою занепаду державності, що було і причиною, і наслідком економічного становища регіону. У міру того як польська земельна аристократія посилювалася за рахунок своєї вигідної позиції в міжнародній торгівлі в Балтійському морі, а місцева буржуазія ставала слабкішою, податкова база держави розсипалася на дрібні частини, і в результаті король більше не міг дозволити собі утримувати відповідну армію. Магнатам потрібно було забезпечувати власний захист, що, в свою чергу, відкривало можливості для ведення між ними воєнних міжусобиць, причому деякі приватні армії можна було порівняти за розмірами з арміями західноєвропейських монархів. Сам король згодом перетворився на виборну фігуру, а центральний законодавчий орган, Сейм, почав передавати більшість його повноважень місцевим зборам.

У третьому розділі «Глобальна турбулентність та доля світ-системи у ХХ столітті» розглянуто найголовніші проблеми сучасної світ-системи та ризики, які у майбутньому можуть призвести до самоліквідації світ-системи Модерну. Капіталістична світ-система має не тільки горизонтальний вимір та простір, в якому вона себе реалізує, але й певну структуру накопичення, яка дозволяє уникати базових ринкових протиріч, які умовно можна позначити, як тенденцію до мінімізації прибутку. А. Сміт зазначив тенденцію, згідно з якою, розширення ринків та збільшення конкуренції призведе до того, що прибуток кожного ринкового гравця буде мінімізуватись пропорційно кількості нових гравців, які виходять на ринок. Такий апокаліптичний парадокс співзвучний з гіпотезою Т. Мальтуса щодо зв'язку рівня народонаселення та економічної кризи.

У підрозділі 3.1. «Роль політичної еліти у боротьбі за майбутнє: «анархічний порядок» чи нова світ-система?» проаналізовані можливості та альтернативи для утворення нових світ-систем на базі самоліквідований світ-системи Модерну. Доведено, що історичні кризи капіталістичного перенакопичення, якими був відзначений перехід від однієї організаційної структури до іншої, також створювали умови для появи набагато сильніших урядових і ділових організацій, здатних до вирішення криз через відтворення капіталістичної світ-економіки на більш широкій основі. Але цей процес неминуче обмежений у часі. Рано чи пізно він повинен досягти стадії, на якій криза не зможе привести до появи сили, досить сильної для відтворення системи на більш широкій основі. Або, якщо це станеться, сила, яка з'явиться внаслідок кризи, може бути настільки сильною, щоб довести до кінця

міждержавну конкуренцію за мобільний капітал, яка, за на думку М. Вебера, з XV століття створювала надзвичайно сприятливі умови для розвитку сучасного капіталізму. З'ясовано, що для початку існування нового циклу накопичення та політичної гегемонії немає ніяких причин. Найбільш реалістичною моделлю прогнозу майбутнього світ-системи є думка про те, що всі нинішні структури політичного порядку та накопичення капіталу залишаться. Але в нинішній ситуації використання старих правил фактично підсилює структурну кризу світ-системи. Перехід до багатополярності у світ системі буде означати виникнення попиту на зростання ролі наддержавних інститутів влади. Капіталістична світ-система має не тільки горизонтальний вимір та простір, в якому вона себе реалізує, але й певну структуру накопичення, яка дозволяє уникати базових ринкових протиріч, які умовно можна позначити, як тенденцію до мінімізації прибутку. Ще Адам Сміт зазначив тенденцію, згідно з якою, розширення ринків та збільшення конкуренції призведе до того, що прибуток кожного ринкового гравця буде мінімізуватись пропорційно кількості нових гравців, які виходять на ринок. Такий апокаліптичний парадокс співзвучний з гіпотезою Мальтуса щодо зв'язку рівня народонаселення та економічної кризи.

Ідея про те, що всяке зростання торгівлі і виробництва містить у собі тенденцію до зниження норми прибутку і, отже, до підриву своєї головної основи, вперше була висунута не Марксом, а Адамом Смітом. Насправді Маркса версія закону про тенденцію до зниження норми прибутку покликана була показати, що оригінальна версія цього закону у Сміта була надмірно пессимістичною в тому, що стосувалося довгострокового потенціалу капіталізму в розвитку продуктивних сил суспільства. У смітівській версії закону зростання торгівлі і виробництва нерозривно пов'язано з постійним зростанням конкуренції між його основними учасниками – зростанням, яке підвищує реальну заробітну плату і ренту і веде до скорочення норми прибутку. Слідом за Смітом, Маркс визнавав, що зростання торгівлі і виробництва нерозривно пов'язано з постійним зростанням конкуренції між його основними учасниками. Але він пояснював це зростання конкуренції зростанням концентрації капіталу, який обмежував збільшення реальної заробітної плати і відкривав нові можливості для торгового і агропромислового зростання, незважаючи на скорочення норми прибутку.

У *підрозділі 3.2. «Україна на периферії світ-системи: можливості та перспективи»* розглядається місце України у сучасній капіталістичній системі та можливі альтернативи, які здатні змінити її положення у капіталістичній ієархії. Як вказує А. Малюк, відсутність світового досвіду повного переведення соціалістичних економік і суспільств на ринкові рейки разом із великими промисловими потужностями призвели до того, що обрана владними елітами України після розвалу СРСР модель розвитку, здійснювана на засадах неолібералізму, характеризується імітаційністю, політичною та інтелектуальною несамостійністю «реформаторів», а також руйнівним і деградаційним характером самих перетворень, оскільки виходить не з реальних потреб і проблем власного суспільства, а з певних ідеологічних уявлень про них. Світ-системний аналіз демонструє технологію політичних трансформацій через процеси конфліктів усередині еліт, боротьба яких і є драйвером усіх подальших революційних дій. Згідно з думкою Броделя про те, що

держави бідні, оскільки всі матеріальні структури повсякденності та історичний бекграунд пов'язані з самовідтворенням попередніх матеріальних структур, ментальностей та соціально-культурних орієнтирів, вже сьогодні необхідно розглядати Україну в історичній перспективі. Україна має унікальний історичний досвід, який не дозволяє відносити та порівнювати її територію з латиноамериканською або будь-якою іншою периферією. Територія України, як класична східноєвропейська периферія, мало чим виділяється на загальному фоні до 1917 року. Саме період радянської індустріалізації дозволяє припустити, що наявність промисловості та ефективної армії є запорукою того, що країна сьогодні не може повною мірою відноситись до периферії глобального Півдня. Тим не менш, відсутність реформ, відсутність політичної консолідації та зростання економічної та політичної залежності від центрів накопичення капіталу, вказує на те, що в Україні повною мірою почався процес периферізації. І найперша ознака периферізації країни – це периферізація економічних і політичних еліт, зміна їх політичного дискурсу на більш неоліберальний лад та інтеграція економіки у світовий ринок на правах сировинної периферії. Доведено, що події 2013-2014 років дійсно можна назвати Революцією, оскільки вона почалася не з студентських протестів, а з глибокого конфлікту всередині Партії Регіонів, яка ніколи не була монолітною партією, а скоріш політичним холдингом, у який входили найвпливовіші бізнес-клани України. Виявлено, що олігархічна консолідація, яка веде початок ще з часів приватизації, мала певний позитивний зміст, оскільки в рамках такого широкого договору всі проблеми країни вирішувались без втручання іноземних інститутів влади. Інакше кажучи, олігархічна консолідація була необхідним фундаментом, на якому і формувався суверенітет України. Саме порушення рівноваги всередині олігархічного консенсусу спричинило революційні політичні трансформації. Революція у своєму периферійному варіанті не завжди має прогресивний характер.

ВИСНОВКИ

Сутність світ-системного аналізу полягає у вивченні історії, як трирівневої системи: структура – кон'юнктура – подія. Таким чином, Ф. Бродель робить спробу мінімізувати роль людського фактора в історії та на перший план висунути більш глобальні й фундаментальні структури, які зумовлюють існування людини: географія, екологія, загальна матеріальна інфраструктура (матеріальне життя). Такого роду глобальні структури стають фундаментом „особливостей організації людської життєдіяльності та матеріального обміну.

1. У роботі розглянуто теоретико-методологічні та політологічні основи світ-системного аналізу, який розглядає соціальні системи як нерівноважні структури, які мають свої особливості еволюції та розвитку. Звідси виникає необхідність аналізу капіталістичної системи як нерівноважної історичної структури та притаманних їй унікальних якостей. Світ-системна парадигма робить припущення, що тенденція до безкінечного накопичення капіталу – є головною характеристикою європейської світ-економіки, яка від «довгого» XVI століття почала фазу широкої матеріальної експансії. Розширення логіки безкінечного накопичення капіталу супроводжується процесом включення територій, які до цього

моменту не були включені у міждержавну систему обміну та в основному представляли феодальні або архайчні соціальні структури. Процес виходу капіталізму за рамки італійських міст-держав XV-XV ст. та включення великих європейських територіальних держав у ієархію обміну спровокувало загострення міждержавної конкуренції за мобільний капітал та, як наслідок, тенденцію до модернізації та централізації європейських держав.

2. Визначено ступінь значущості процесу поширення капіталістичної моделі виробництва та тенденції до збільшення масштабу обміну в європейській системі держав у контексті формування сучасного глобального світового порядку.

3. Показано роль, яку відіграла ієархізація соціального простору в контексті експансії світ-економіки. У протилежність ліберальним і марксистським теоріям глобалізації світ-системна парадигма наголошує на тому, що трансдеревавна структура обміну не утворює універсальних політичних або економічних інститутів у межах всієї земної кулі, але є гетерогенною та ієархізує простір навколо себе, тим самим утворюючи багатошарову структуру залежності центру від периферії та навпаки. Така логіка нерівномірного та залежного розвитку провокує периферійні та напівпериферійні території світ-системи до організації більш високого рівня експлуатації людини, мобілізації економіки з метою можливості проведення більш ефективної міждержавної конкуренції. У протилежному випадку існує тенденція до радикальної лібералізації та децентралізації держав, які ставлять свій суверенітет у повну залежність від трендів та флюктуацій світ-системного ядра.

4. Доведено, що експансія капіталістичного обміну за останні п'ятсот років була пов'язана не тільки з міждержавною конкуренцією за мобільний капітал, як підкреслював М. Вебер, але й з формуванням політичних структур, наділених ще ширшими і складніми організаційними можливостями для контролю над соціальним і політичним середовищем накопичення капіталу в світовому масштабі. За цей же період ці дві основні умови капіталістичної експансії постійно відтворювалися паралельно одна з одною. Кожного разу, коли світові процеси накопичення капіталу для певного часу досягали своїх меж, наставали тривалі періоди міждержавної боротьби, протягом яких держави, які контролювали або готові встановити контроль над найважливішими джерелами надлишкового капіталу, прагнули також придбати організаційні можливості, необхідні для просування, організації та регулювання нової фази капіталістичної експансії, ще більш масштабної і широкої, ніж раніше.

5. Доведено, що логіка накопичення капіталу завжди дотримується принципу географічної експансії, без якого сучасна світ-економіка не вийшла б за межі середземноморської світ-економіки. Тому найважливішим питанням для дослідження зв'язку капіталізму та розвитку держави, є аналіз переходів процесів, які спричинили переходи від одних центрів влади до інших. Світ-системний аналіз акцентує увагу на дослідженнях глобальних метадержавних процесів, що припускають відносини між групами, діючими на просторі, що виходить за межі окремої держави.

6. Розширено та концептуально поглиблено значення України у світ-системі. Доля України, як периферійної країни буде вирішуватись винятково ключовими капіталістичними гравцями відносно майбутнього світопорядку. Неможливість

України впливати на власну долю випливає, поряд із іншими причинами, з відсутності національного ринку та, відповідно, національної буржуазії, яка мала б своєю метою розвиток держави. Замість буржуазного класу за останні 30 років Незалежності в Україні зміг сформуватися тільки клас сировинних компрадорів, всі дії яких залежать від світових цін на ресурси та наближеності до головних державних посад у державі. В інтереси компрадорів ніколи не входили плани розбудови національного ринку або стимулювання вітчизняного попиту на свою продукцію. З кожною новою зміною лідера України щоразу пропонується нова конструкція системи взаємодії влади і бізнесу, вносяться зміни в механізми і канали комунікації названих суб'єктів. Чітка регламентована правом схема взаємодії відсутня, що провокує високий ступінь залежності бізнесу від суб'єктивного чинника влади.

7. Майбутній системний хаос найвірогідніше відкриє епоху нового імперіалізму з кількома центрами накопичення та перманентною боротьбою за капітал. У такому сценарії Україні лишається вибір між тим, за яких політико-правових та економічних умов вона перебуватиме у статусі периферійної держави у рамках тієї чи іншої імперії, та тим що її подальше існування як суверенної держави вирішуватимуть глобальні геополітичні гравці.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України з політичних наук

1. Валесян С. В. Приватна власність як головний фактор побудови сучасного суспільства: сутність, властивості, теоретичні підходи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2016. Вип. 29. С. 113–118.
2. Валесян С. В. Технології влади історичного капіталізму: взаємозв’язок між логікою накопичення капіталу та територіалізмом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2016. Вип. 30. С. 108–111.
3. Валесян С. В. Основні тренди капіталізму «Старого порядку»: дихотомія між промисловим та торговим капіталом крізь призму світ-системного аналізу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2017. Вип. 31. С.26–30.
4. Валесян С. В. Проблема центру та периферії в історичному капіталізмі: світ-системний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2017. Вип. 32. С. 19–22.
5. Валесян С. В. Методологія світ-системного аналізу: проблема подієвої та глобальної історії в контексті історичного пізнання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2017. Вип. 33. С. 15–18.

**Наукова праця, в якій опубліковані основні наукові результати дисертації
в зарубіжніх спеціалізованих виданнях**

6. Валесян С. В. Основні теоретичні моделі підходів до вивчення питання генезису капіталізму: морально-політичний фактор та аналіз економічних першопричин. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Vol. 4, Iss. 4. P. 94–98.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Валесян С. В. Принцип географічної залежності та історичні витоки недорозвиненості держав з точки зору світ-системного аналізу. *Європейські цінності та практики у політико-правовому дискурсі* (XXXI Харківські політологічні читання) : Всеукр. наук.-теорет. конф., 25 трав. 2018 р.: тези доп. Харків, 2018. С. 88–92.
8. Валесян С.В. Трансформація світ-системи та міждержавна боротьба за гегемонію // Актуальні проблеми сучасної науки (частина I): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 30-31 травня 2019 року. Київ.: МЦНД, 2019. С.58.

АНОТАЦІЯ

Валесян С.В. Історичний капіталізм та сучасний світовий порядок: політологічний вимір». – Кваліфікаційна наукова праці на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02. – політичні інститути та процеси – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню державних трансформацій відносно структурних змін у світ-системі. Світ-системний підхід конструює розуміння наддержавної структури обміну, яка є пріоритетною у формуванні національних держав і міждержавних відносин. Таким чином, всі структурні зміни всередині держав можна інтерпретувати як результат структурних зрушень у роботі світ-системи. Світ-системний аналіз виступає як фундаментальна альтернатива ліберальним і марксистським теоріям генези держави, революції та глобалізації.

Світ-системний аналіз відстоює думку що саме боротьба за більш вигідні позиції в ієархії світ-системи, ексклюзивний доступ до користування мобільним міжнародним капіталом сприяли розвитку воєнно-мобілізаційних форм управління національних держав епохи раннього Модерну, що зрештою призводило до загострення міждержавної боротьби. З іншого боку, внутрішня структура національних буржуазних еліт держав зумовила розширення та експансію своєї діяльності за межі національних кордонів.

Необхідність синтезу світ-системної моделі глобалізації, концепції протистояння еліт всередині національних держав та теорії воєнного конфлікту, як драйверу державної модернізації є важливим інструментом для розуміння подальшого функціонування світ-системи. Саме роль конфлікту всередині міждержавної еліти відносно нових явищ у глобальній системі розподілу праці необхідно інтерпретувати, як перший сигнал до нової, фундаментальної трансформації у світ-системі, тобто перетворення її на «анархічний порядок».

Ключові слова: держава, світ-система, революція, гегемонія, турбулентність, капіталізм, обмін, еліти, трансформація.

ABSTRACT

Serhii V. Valesian. Historical Capitalism and the Modern World Order: Politological Aspect. – Qualification scientific work is as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Political Sciences, Specialty 23.00.02. – Political institutions and processes. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The thesis is dedicated to the study of state transformations in relation to structural changes in the world-system. The world-systems approach develops an understanding of the superstate structure of exchange that has priority in forming nation-states and state-to-state relations. Thus, all structural changes within states can be interpreted as the result of structural moves in the work of the world-system. World-systems analysis serves as a fundamental alternative to liberal and Marxist theories of the genesis of a state, revolutions and globalization.

The place of a state in the world-system is determined by the relation between a goods manufacturer and state structures, since it is the union of capital and the repressive state machine that can lay claim to the successful fight for hegemony in the world-system. Hence, there is a necessity to build such state institutions that can guarantee capital owners not only property safety or the possibility of capital reinvestment, but also the necessity to influence the state policy through representative authority institutions.

World-systems analysis contends that it was the struggle for more advantageous positions in the world-systems hierarchy and the exclusive access to the use of mobile international capital that contributed to the development of military mobilization forms of the government of nation-states in the age of early Modernity, which eventually caused the intensification of the state-to-state struggle. On the other hand, the internal structure of national bourgeois elites of states gave place to the extension and expansion of its activities beyond national boundaries.

According to Theda Skocpol and Charles Tilly, nation-states are more fundamental structures and have more political subjectivity and interests that do not always coincide with the interests of ruling classes. Throughout the history of the Modern period, the international system of states represented an analytically autonomous level of transnational reality, interdependent in its structure and dynamics with world capitalism, but not limited to it. On the contrary, in many cases nation-states even oppose themselves to the ruling class and have the opportunity to pursue a policy that has nothing to do with the will of bourgeois or any other classes. Thus, the world-system and nation-states should be considered in the context of interpenetration into each other. Just like capitalist production ramped up the transformation of states and the international system, they also had a reverse influence on the course and form of capital accumulation within states and on the scale of the world-system.

Immanuel Wallerstein criticizes the understanding of such main ideological concepts of Modernity as “industrial” and “bourgeois” revolutions as some key pivotal points in the history of the ascension of the British elite to the higher levels of the

capitalist hierarchy. Given the fact that the struggle between England and France was the keynote of the 18th century, it is necessary to explain how the concepts of industrial and bourgeois revolutions are reflected in the context of geopolitical confrontation. Immanuel Wallerstein does not take into consideration the classical explanations of the British industrial leapfrog, such as the minimal intervention of a state into the market exchange, the agricultural revolution or the population explosion in the 18th century. It was the state's intervention into the process of fencing and creating large agricultural production and, accordingly, large landowners that became a key factor in the creation of a numerous army of the industrial proletariat.

Finding out the influence of the elite on the state policy is a key factor in understanding fundamental political transformations throughout the history of the world-system.

The elite conflict occurs when one elite tries to undermine the ability of the other one to bereave the groups that do not belong to the elite of their resources. While, in Marxist discourse, classes are determined according to the mode of production, the elite conflict theory turns over this causal relationship. According to Richard Lachmann, the system of production is determined by the very primary capabilities of elites to organize the system of expropriation in production classes.

The necessity of synthesis of the world-systems model of globalization, the concept of confrontation between elites within nation-states and the military conflict theory as a driver of state modernization is an important tool for understanding the further functioning of the world-system. It is the role of conflict within the state-to-state elite with respect to new phenomena in the global system of labor division that should be interpreted as the first signal to a new fundamental transformation in the world-system, that is, to its turning into an "anarchic order".

Key words: state, world-system, revolution, hegemony, turbulence, capitalism, exchange, elite, transformation.

ВАЛЕСЯН СЕРГІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

**ІСТОРИЧНИЙ КАПІТАЛІЗМ ТА СУЧASНИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІМІР**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Відповідальний за випуск: доц. Крисенко О. В.

Підписано до друку 12.04. 2021 р. Формат 60×84 1/16.

Папір офсетний. Спосіб друку – ризографія.

Умов. друк. арк. 0,7. Облік вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 00236.

Віддруковано в ФОП Ляпін А.А. Свід. В00 № 941196 від 13.06.2001р.
м. Харків пр-т Незалежності 7